

(met tekeningen van M. J. C. Kolvoort)

Het is op KNNV-excursies een bekend verschijnsel dat men alles, wat maar op een gele composiet (samengesteldbloemige) lijkt, liefst zo snel mogelijk voorbijloopt onder het motto: 'die zijn toch niet uit elkaar te houden'.

Ik wil in dit artikel toch nog eens een lans breken voor deze verschoppelingen. Laat u niet afschrikken door hun gelijkvormigheid in uiterlijk! Met enige moeite (zonder welke men nu eenmaal geen enkele kennis verwerft) valt het best mee. Zelf ben ik er ook zonder hulp van anderen achtergekomen.

Om te beginnen moet u zich echter met enige onderdelen van de Samen-gesteldbloemigen wat vertrouwd maken. De belangrijkste zijn:

1. *de vorm van de afzonderlijke bloempjes*. Iedere 'bloem' (zoals bv. een Paardebloem) bestaat in werkelijkheid uit een groot aantal bloempjes, die worden bijeengehouden door het zg. omwindsel, dat onder het bloemhoofdje te zien is. Nu kunnen de door het omwindsel bijeengehouden afzonderlijke bloempjes *lintvormig* of *buisvormig* zijn. In het eerste geval ziet u aan de afzonderlijke bloempjes (hoofdje uit elkaar halen!) een 'lintje', in het andere geval is er alléén een 'buisje' te zien.

Soms heeft een composiet alleen lintvormige bloemen, bv. de Paardebloem, soms alleen buisvormige (Boerenwormkruid), soms beide (Madeliefje).

2. *de vrucht (of het vruchtbeginsel)*. Deze heeft soms een haarkroon, soms niet. Tijdens de bloei is dit doorgaans al duidelijk te constateren (hoofdje uit elkaar nemen). Belangrijk is verder, of de haarkroon zg. *vedervormig* is, dwz. de afzonderlijke haren hiervan geveerd zijn, ofwel dat de haren enkelvoudig, dus *ongeveerd* zijn (loupe!).

3. *haarkroon van de vrucht al of niet op steeltje*. De haarkroon kan zonder meer ingeplant zijn op de top van vrucht of vruchtbeginsel, of de haarkroon zit met een *steeltje* op de top van de vrucht. Ook bij het vruchtbeginsel is dit meestal al te zien.

4. *de stroschubben*. Deze zijn bij bepaalde soorten aanwezig, bij andere niet. Vele beginners hebben hiermede moeilijkheden! De stroschubben zijn het beste te zien als men het hoofdje verticaal (in de lengte) doorsnijdt. Vindt men dan - behalve de afzonderlijke bloempjes - nog langwerpige, resp. rondachtige, vliezige of wat hardere deeltjes, dan zijn dat de stroschubben. Soms blijven deze op de bloembodem achter, dus goed uitkijken.

Als u zich met deze paar bijzonderheden wat vertrouwd hebt gemaakt, kunt u eens gaan werken met onderstaande tabel. Uitdrukkelijk wijs ik er op, dat deze *uitsluitend bestemd* is voor die soorten, die bij oppervlakkige beschouwing *min of meer op een Paardebloem lijken*, dwz.:

- a. met hoofdjes van 2-5 cm middellijn, zwavel- tot goudgeel, en
- b. *bovendien* voor hoofdjes met *uitsluitend lintbloemen*, dus zonder 'hartje' van buisbloemen in het midden.

Niet in de tabel staan verder enkele soorten met kleine gele hoofdjes, ook al zijn de bloempjes hiervan enkel lintvormig (Muursla, Akkerkool, Wilde Sla), en ook niet enkele zeldzame soorten als Schorseneer (wilde plant) en enige Streepzaadsoorten.

TABEL ter bepaling van op Paardebloemen lijkende gele Composieten (alleen met lintbloempjes, middellijn 2-5 cm, zwavel- tot goudgeel).

Groep I. Bloemen vóór de bladen verschijnend, zwavel- tot dooiergeel

1. *Klein Hoefblad.*

Groep II. Planten met bladeren en bloemen

A. *Vruchten zonder haarkroon.* Bladen in wortelrozet. Steel onder hoofdje sterk knotsvormig, hol

2. *Korensla.*

B. *Vruchten met haarkroon*

I. Stroschubben aanwezig. Bladen voornamelijk in wortelrozet of met enkele kleinere stengelbladen

3. *Geslacht Biggekruid.*
(zie soortentabel hieronder)

II. Géén stroschubben aanwezig

(II) A. Haarkroon vedervormig (anders naar II B)

1. bladen alleen in wortelrozet

4. *Geslacht Leeuwetand.*
(zie soortentabel hieronder)

2. kale, in lange 'sliert' uitlopende bladen langs de stengel

5. *Gele Morgenster.*

3. ruwe, stekelige bladen aan de stengel. Gehele plant sterk ruw aanvoelend. Omwindselbladen onderling niet veel verschillend

6. *Bitterkruid.*

4. idem, maar enige onderste omwindselbladen zeer groot, met brede voet

7. *Dubbelkelk.*

(II) B. haarkroon niet vedervormig

a. bladen alleen in wortelrozet (anders naar b)

Bloemstengels met slechts 1 hoofdje

1. haarkroon van vrucht(-beginsel) op een steeltje)

8. *Paardebloem.*

2. haarkroon van vrucht(-beginsel) *niet* op een steeltje; lange haren op van onderen viltige bladeren; bloemen zwavelgeel ..

9. *Muizeoor.*

b. óók langs de stengel bladeren; hogere planten dan 8 en 9

1. omwindsel met gele klierharen

10. *Akkermelkdistel.*

2. omwindsel met zwarte klierharen; hoge plant, tussen het riet groeiend

11. *Moerasmelkdistel.*

3. omwindsel min of meer 'dubbel' en grijs tot zwart. Vruchtpluis sneeuwwit ..

12. *Tweejarig Streepzaad.*

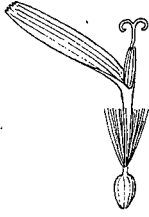
4. niet als b 1, 2 of 3. Hoofdjes in min of meer schermvormige bloeiwijze. Lange smalle bladen, soms wat getand. Omwindselbladen ten dele haakvormig teruggeslagen

13. *Schermhavikskruid.*

5. Onderste bladen purper gevlekt

14. *Gevlekt havikskruid.*

(indien bladen niet gevlekt, dan andere soorten van het geslacht Havikskruid)

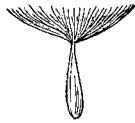
lintbloempje

buisbloempje

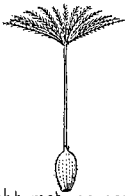
vrucht zonder haarkroon

vrucht met ongeveerde
haarkroon, ingeplant
op top van de vrucht

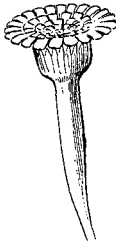
vrucht met geveerde
haarkroon, niet op steeltje

vrucht met geveerde
haarkroon, op steeltje

stroschubben (diverse soorten)

korensla

herfstleuwetand

biggekruid

thrincia

In deze tabel komen dus al 12 *afzonderlijke soorten* voor. Alleen als men uitkomt op nr. 3 en 4, resp. de *geslachten* Biggekruid en Leeuwetand, moet men de afzonderlijke soort hiervan nog bepalen. Men kan dit doen met de volgende tabellen.

Biggekruidsoorten (altijd stroschubben aanwezig)

1. Bladen kaal	<i>Glad Biggekruid</i>
2. Bladen behaard	
a) achterzijde van de lintbloemen meestal blauwgrijs; omwindselbladen niet geelachtig gerand;	<i>Biggekruid</i>
b) omwindselbladen geelachtig gerand; bladen meestal roodgevekt (zeldzaam; op zandgrond in Gelderland)	<i>Gevlekt Biggekruid</i>

Leeuwetandsoorten (geen stroschubben aanwezig)

1. bloemstengel onvertakt met slechts 1 bloemhoofdje (zelden meer). Bloemknoppen knikkend.	
a) omwindselbladen zwart gerand, vrij regelmatig (ongeveer stervormig) gerangschikt; hoofdjes vrij klein	<i>Thrinicia</i>
b) omwindselbladen niet als a), maar elkaar meer overlappend. Doorgaans grotere hoofdjes	<i>Ruige Leeuwetand</i>
2. bloemstengels meestal vertakt, meerdere hoofdjes per stengel dragend. Bladen kaal of weinig behaard. Bloemknoppen niet knikkend. Achterzijde der lintbloemen meestal met roodbruine streep	<i>Herfstleeuwetand</i>

In totaal kunt u dus met deze tabellen 18 soorten 'paardebloemachtigen' gemakkelijk leren kennen.

Maar nu zult u me tegenwerpen: 'moet ik met die tabellen het veld in? Kan ik de soort niet zonder tabellengedoe in het veld kennen?' Mijn antwoord hierop is: 'ja, er zijn verschillende mensen die dat best kunnen, zoals ikzelf'. Maar toch is het wèl zo, dat die mensen zich eerst door middel van flora's e.d. de kenmerken der verschillende soorten goed eigen hebben gemaakt. Geleidelijk aan hebben zij daarna steeds meer aan de diverse soorten leren 'zien', zowel de kenmerken van iedere soort als de verschillen met andere soorten. Ook hier baart de oefening de kunst! U zoudt deze tabellen eens over kunnen schrijven, om ze in het veld te proberen, en later thuis aan de hand van meegenomen materiaal nog eens.

Maar toch wil ik u wel wat verder op weg zien te helpen en daarom bespreek ik enige soorten nog afzonderlijk. Daarbij vermeld ik dan ook de latijnse namen van de planten, waarmee ik u tot dusver maar niet heb vermoeid.

Korens la (*Arnoseris minima*). Deze aardige plant, vroeger vrij algemeen in kalkarme roggeakkers, bv. in Gelderland, wordt steeds zeldzamer, waaraan de groeistoffen, die zovéél akker-onkruiden schaars doen worden, wel niet vreemd zijn. Een uitstekend kenmerk is de sterk knotsvormige, holle steel onder het vrij kleine hoofdje (vgl. Herfstleeuwetand, die dit óók, doch in mindere mate heeft).

Biggekruiden en Leeuwetanden. De algemeenste Biggekruidsoort, het Biggekruid (zonder meer) (*Hypochaeris radicata*) vindt men vooral langs wegranden en dijken, in grasland e.d. Hetzelfde geldt echter voor de Herfstleeuwetand (*Leontodon autumnalis*) en voor Thrincia (*Leontodon nudicaulis*). In het veld kunt u ze ook zonder stroschubben-onderzoek best onderscheiden aan de hand van de volgende verschillen:

Biggekruid (*Hypochaeris radicata*) lintbloemen van onderen blauwgrijs; overgang van onderzijde van het bloemhoofdje op de steel vrij plotseling, als het ware 'afgeknepen'; omwindselbladen elkaar overlappend (min of meer dakpansgewijze staand).

Herfstleeuwetand (*Leontodon autumnalis*) lintbloemen van onderen doorgaans rood gestreept; overgang van bloemhoofdje op steel geleidelijk; steel van beneden naar boven geleidelijk dikker wordend en hol (doorbreken!); omwindselbladen als Biggekruid.

Thrincia (*Leontodon nudicaulis*) hoofdjes knikkend voor het opengaan; zwart gerande, ± ster-vormig gelijkmatig gerangschikte omwindselbladen. Veelal wat fijner van bloem dan Herfstleeuwetand.

Gele morgenster (*Tragopogon*). Weinige lange omwindselbladen. Bij de gewone vorm (subspec. *pratensis*) zijn deze even lang of iets langer dan de lintbloemen; helmknoppen geel, aan de top violet. De nog al zeldzame fluviatiele ondersoort *Tr. orientalis* (Oosterse morgenster) heeft dieper gele bloemen, soms tegen oranje aan, terwijl de omwindselbladen korter dan de lintbloemen zijn, dus niet achter het hoofdje uitsteken; de helmknoppen zijn geel met 5 violette lengtestrepen. De gewone vorm sluit zich al vóór 12 uur; ik heb de indruk, dat de Oosterse morgenster dat wel eens wat later doet.

Bitterkruid (*Picris hieracioides*) is direkt kenbaar aan de ruwe beharing, tegen prikkelig aan. In de duinen, ook langs de rivieren en Limburg, vaak ook op bouwterreinen bij de grote steden, die met zand zijn opgehoogd.

Dubbelkelk (*Picris echioides*) komt vooral in Zeeland voor, een enkele maal elders adventief.

Paardebloem (*Taraxacum*). Dit is een verzamelsoort, bestaande uit talloze ondersoorten. Men zie voor enkele groepen hiervan een moderne Nederlandse flora.

Muizeoor (*Hieracium pilosella*). Bloem licht zwavelgeel. Lage plant, vooral op droge zandgrond.

Akkermelkdistel (*Sonchus arvensis*). Langs wegranden e.d. Ook in de duinen, vooral in de zeereep, dan vaak met wat dikke (succulente) bladeren, die een hartvormige voet met kleine 'oortjes' hebben. Let op geelachtige klierharen aan het omwindsel.

Moerasmelkdistel (*Sonchus palustris*). Bladen met pijlvormige voet. Zeer hoge plant, boven rietkragen uitstekend (u kunt ze zien, als u door het Naardermeer spoort). Vooral in brak water in het zg. Hafdistrikt.

Tweejarig streepzaad (*Crepis biennis*). Vooral in het fluviatiele distrikt, langs dijken en in hooilanden. Het spierwitte vruchtpluis, afstekend tegen het donkere omwindsel, valt op, vooral bij het te drogen liggende hooi.

Schermhavikskruid (*Hieracium umbellatum*). Komt voor in lichte bossen, aan wegranden, op de heide en in de duinen. Duidelijk verschil met Akkermelkdistel: geen gele klierharen aan het omwindsel. Bloemhoofdjes staan $\pm$ schermvormig.

Ruig leeuwetand (*Leontodon hispidus*) heeft, zoals uit de soorten-tabel blijkt, vóór de bloei knikkende knoppen. U kunt deze plant vinden in het riviereengebied, verder in het krijt- en het lössdistrict. Als u goed naar het omwindsel kijkt, is verwarring met Thrincia, die ook knikkende bloemknoppen heeft, direkt uitgesloten; bij Thrincia ziet u een stervormig omwindsel met zwart-gerande blaadjes, bij Ruig Leeuwetand zijn de omwindselbladen, evenals bij de Herfstleeuwetand, min of meer dakpansgewijze gerangschikt.

En nu hoop ik van harte, dat velen van u de moeite willen nemen, met deze tabellen en toelichtingen eens echt te gaan werken! Ik geloof, dat u dan na niet te lange tijd de gele composieten tot uw goede vrienden zult gaan rekenen. Voor berichten over uw resultaten en eventuele opmerkingen houdt de schrijver zich gaarne aanbevolen.

Van bovenstaand artikel zal een aantal overdrukken worden gemaakt. In het mei-nummer wordt aangekondigd waar deze overdrukken te koop zijn en tegen welke prijs.

TELEFOONNUMMER VAN DE ALGEMEEN PENNINGMEESTER

Op het Groene blaadje staat achter de naam en het adres van de Algemeen penningmeester als kengetal voor Hilversum vermeld: (02980), dit moet zijn: (02950).

Men leze onder algemeen penningmeester dus aldus:

J. L. Odekerken, Badhuislaan 27, Hilversum, tel. (02950) 4 36 37.

ONS MOSSEN-NUMMER

Alle tekeningen in ons Mossennummer zijn gemaakt door J. Landwehr, Katerstraat 57, Amstelveen. Binnenkort volgt van zijn hand een artikel over Kleimossen en eveneens geïllustreerd met vele van z'n fraaie tekeningen.

ADRESWIJZIGING R.I.V.O.N.

Het R.I.V.O.N. (Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud) is verhuisd van Soestdijkseweg 33 te Bilthoven N. naar Laan van Beek en Royen 40-41 te Zeist. Voorlopig zal het nieuwe pand telefonisch bereikbaar zijn onder nummer 03404-16351.